

24 Temmuz 1923 Lozan Konferansının yıldönümü olması sebebiyle bugün 24 Temmuz 2019'da İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Orhan Çekiç, dönemin özelliklerini açıklayan bir makale yazmıştır. Aynı zamanda Ulusal TV'de Lozan Konferansı'nın önemini vurgulanacağı canlı yayında konuk olacaktır. İstanbul Gedik Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi 25 Ekim 2018'de "Sevr'den Lozan'a Türkiye Cumhuriyeti Devleti Değerleri" konulu bir konferans düzenlemiş ve Türkiye için Lozan Konferansı'nın önemini açıklamıştır.

Konferans için : <https://www.youtube.com/watch?v=JNdxcoWoECI>

LOZAN

Dr. Orhan Çekiç

İstanbul Gedik Üniversitesi Hukuk
Fakültesi Öğretim Üyesi

"Gazi Mustafa Kemal, Büyük Nutuk, 1927.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş senedi olan Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana 96 yıl geçmiş bulunuyor. Gazi Mustafa Kemal, işte bu Lozan Antlaşması'nı, Büyük Nutuk'unda bu sözlerle değerlendiriyor.

Oysa Cumhuriyet'e karşı olanlar elbette Lozan'a da karşı oldukları için ve sırf bu nedenle, içlerindeki kin ve nefretin verdiği narkoz etkisiyle olsa gerek, Lozan'ı bir "hezimet" olarak gösterme gayretlerini bu yıl da sürdürecektir, kimileri gazete köşelerinden, kimileri TV ekranlarından bu aşağılık komplekslerini tatmin etmeye gene çabalayacaklardır.

Oysa bu Lozan Konferansı sonrasında cumhuriyet kurulmasaydı da, onun yerine çürümüş, çökmüş, iflas ettiğini daha 1876 yılında yayınladığı "moratoryum" ile bütün dünyaya resmen ilan etmiş olan Osmanlı Devleti, yarı sömürge bir şeriat devleti olarak devam etseydi, bu grup işte eleştirdiği bu Lozan'ı da, bu Gazi'yi de o zaman yere göğe sığdıramazdı. Buna elbette hiç kuşku yok.

Fakat o zaman da, sanayileşmenin ve çağdaş eğitimin tamamen dışında kalmış, 200 milyon altın borçla, bugünkü Yunanistan'dan beter bir duruma düşmüş böyle bir Osmanlı Devleti, bugün hangi coğrafyaya sığıştırılıvermiş, kaç parçaya bölünmüş olurdu, işte onu tahmin etmek zor.

Zira ne yazık ki benim milletim, Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki Hidivi'nin İngiltere'ye aşırı borçlanması sonucu, bu borcu ödeyememesi nedeniyle, koskoca Mısır'ı İngiltere'ye verdiğini bilmez. Halkın bunları bilmesi de istenmez. Lozan'ı küçümseyenler bu gerçekleri hep bilmezden, görmezden gelirler. Yanlış okumadınız, bildiğiniz nakit borç karşılığında Osmanlı Devleti, koskoca Mısır'ı İngiltere'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Küçük Mustafa işte tam da bu günlerde gözlerini Selanik'te, böylesi bir Osmanlı dünyasına açmıştır.

Ardından Tunus, derken koskoca Trablus, onun ardından tüm Balkanlar, onun ardından koskoca Dünya Paylaşım Savaşı kaybedilmiştir. Ve bütün bu zilletin sonucu olarak da bu devlet, SEVR ile idama mahkûm edilmiştir. Bu antlaşmaya göre Anadolu'nun ortasında sıkışıp kalmış bir yarı-sömürge Osmanlı Devleti, hangi illerini satarı da bu borcun altından nasıl kalkardı acaba? Böyle bir soru aklınıza hiç geldi mi? Bu idam hükmünü yırtıp atabilmiş isek, bu elbette Lozan sayesinde olmuştur. Selanik'te doğan o Küçük Mustafa büyümüş, Mustafa Kemal olmuş, sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa olmuş... Cumhuriyeti kurmuş, Atatürk olmuş ve o Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin borçlarının son taksidini 1953 yılında ödeyip bitirmiş.

Yani alacaklılar alacaklarını gene tahsil ettiler. Ama toprak olarak değil, nakit olarak. Çünkü Cumhuriyet hükümetlerinin buna gücü vardı. Cumhuriyetin kazanımları bunu fazlasıyla sağlayacak konumdaydı. Osmanlı Devleti'nin ise Sevr'in imzalandığı günlerde artık parmağını bile kımıdatacak gücü kalmamıştı.

LOZAN SÜRECİ NASIL BAŞLADI?

Burada uzun uzun Kurtuluş Savaşı'nı anlatmaya elbette gerek yoktur. Fakat Mustafa Kemal'in önderliğinde sürdürülen Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemli evrelerini de hatırlamakta yarar vardır. Bir başkaldırının hayal bile edilemediği bir dönemde Mustafa Kemal Paşa ulusun önüne düşmüş, önce sivil halkı örgütleyerek, gün geldiğinde ordularını kurarak, koskoca Dünya Savaşı'nın galiplerini perişan etmiş, onları "barış" istemeye mecbur bırakmıştır.

Önce Doğu'da Kâzım Karabekir Paşa harekete geçerek, Sarıkamış, Kars ve Gümrü kurtarılmış (1920), ardından Güney'de Çukurova, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Şanlıurfa Savunmaları başarılmış (1919 - 1921), Fransa bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarıları 1. ve 2. İnönü Savaşları ile Sakarya Savaşı izlemiştir (1921). Nihayet Büyük Taarruz sonucunda da işgalci Yunan orduları Ege'nin sularına, hayalleriyle birlikte gömülüp gitmişlerdir.

Bunun üzerine İtilaf Devletleri Ateşkes talep etmek zorunda kalmışlar, 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve bunun doğal sonucu olarak da barış görüşmeleri hazırlığına girilmiştir. Süreç işte böyle başlamıştır.

SALTANAT NEDEN KALDIRILDI?

İtilaf Devletleri barış görüşmelerinin 13 Kasım 1922'de Lozan'da yapılmasını Ankara Hükümetine bildirmişlerdir. Aynı davet İstanbul Hükümetine de yapılırken Ankara buna büyük tepki göstermiş ve bu çift başlılığa bir son vermek üzere 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmıştır.

Sinop Milletvekili Rıza Nur ve arkadaşları bir önerge sundular : "Osmanlı İmparatorluğu'na son verilip TBMM hükümetinin onun yerine geçtiğine, Anayasa ile egemenlik hakkı milletin kendisine verildiğinden Padişahlığın ortadan kalktığına, İstanbul'da meşru bir hükümet tanınmadığına ve Hilafet makamının esir bulunduğu" karar verilmesini istediler.

1 Kasım 1922'de TBMM saltanata son vererek, Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığına dair kararı almıştır. 4 Kasım'da İsmet Paşa bu kararı İtilaf devletlerine bildirmiştir. Bu gelişme üzerine 17 Kasım 1922'de Sultan Vahdettin yurdu terk etmiştir. Kanun gereği halifelik bir gün sonra BMM tarafından Abdülmecit Efendi'ye verilmiş, böylece Lozan'da ikilik çıkması önlenmiştir.

LOZAN İÇİN HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Lozan'da Türkiye'yi sadece TBMM Hükümeti temsil edecektir. Gazi henüz cumhurbaşkanı değildir. Gazi TBMM Reisi ve Başkomutandır. Başbakan Rauf Orbay'dır. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Paşa, Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'dır.

Aslında Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'tir. Mustafa Kemal Paşa Yusuf Bey'in bu önemli görevi gereğince yapabileceğinden kuşkuludur. Ondan istifa etmesini rica eder. Bunun üzerine İsmet Paşa Dışişleri Bakanı seçilir. Başdelege odur. Dr. Rıza Nur ile Hasan Saka Bey delege olarak seçilmişlerdir.

Bakanlar Kurulu Lozan'da Savunulacak temel ilkelere dair 14 maddeden oluşan bir "talimatname"yi imzalayıp İsmet Paşa'ya vermiştir. Bunlar:

1- Anadolu'da bir ERMENİSTAN kurulması asla kabul edilemez.

2- Musul, Kerkük, Süleymaniye istenecektir. Bir sorun çıkarsa Ankara'dan talimat.

3- Suriye sınırı haliyle korunmalıdır.

4- Adalar: Duruma göre hareket edilecek. Yakındakiler istenecek. Başarı sağlanmazsa Ankara'ya sorulacak.

5- Trakya Batı Sınırı: 1914 sınırı elde edilmeye çalışılacaktır.

6- Batı Trakya : Misak-ı Milli maddesi.

7- Boğazlarda ve Gelibolu'da yabancı asker kabul edilmez.

8- Kapütilyasyonlar kabul edilemez. Gerekirse masadan kalkılır.

9- Azınlıklar: Esas olan "mübadele"dir.

10- Borçlar: Türkiye'den ayrılan devletlere paylaştırılır. Borçlar İdaresi kapatılır.

11- Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır.

12- Yabancı kurumlar Türk kanunlarına tabi olacaklardır.

13- Türkiye'den ayrılan memleketler için Misak-ı Milli'nin özel maddesi yürürlüktedir.

14- Cemaatler ve İslam Vakıflar Hukuku eski antlaşmalara göre düzenlenecektir.

Lozan imzalandığında bu talimatların çok büyük bir bölümünün gerçekleştiği görülmüştür. İsmet Paşa bu talimatı alarak, delegasyonu ile birlikte Lozan'a gitmek üzere 5 Kasım 1922 günü Ankara'dan trenle yola çıkar. 7 Kasım'da İstanbul'dadır. İki gün kadar bazı temaslarını sürdürür ve 9 Kasım günü öğle vakti, heyetiyle birlikte Sirkeci garından törenle uğurlanır.

40 kişilik olan bu heyet 12 Kasım Pazar günü saat 22.00'de Lozan'a ulaşmıştır. Ne var ki toplantı 20 Kasım'a ertelenmiş fakat Türk Heyeti durumdan haberdar edilmemiştir. Bu sürpriz karşısında İsmet Paşa Paris'e gidecek ve henüz kapatılmamış olan Osmanlı Elçiliğini ve personeli Ankara Hükümeti'nin Paris Temsilciliğine, dolayısıyla Ankara'ya bağlayacak, bu tarz işlerle uğraşacaktır.

HEYET DÖNÜYOR

Birinci görüşmelerde pek çok konuda mutabakat sağlanmasına rağmen, İsmet Paşa masayı terk edecektir. Sebep, Osmanlı Borçlarının Ödenmesi, Kapitülasyonlar ve Musul meselesinde katılımcıların Türk tezini kabul etmeyip kendi görüşlerini dayatmak istemeleridir. Tarih: 4 Şubat 1923.

İsmet Paşa ve Heyeti, hükümetin verdiği talimattan bir adım geri atmadıkları hatta masadan kalkıp Lozan'ı terk ettikleri halde, Ankara'da TBMM son derecede karışıktır. Sanki Heyet vatani satmış gibi bir tavırla karşılanmıştır. Oysa ortada olmuş bitmiş herhangi bir şey yoktur. Aksine İsmet Paşa ve Heyeti Lozan'daki durumu olduğu gibi aktarmak ve TBMM'nden yeniden talimat almak üzere Ankara'ya gelmişlerdir.

LOZAN İÇİN GÜVENOYU

Sonuçta Lozan için TBMM'nde güvenoyu oylaması yapılır. Muhafiflerden 60 mebusun katılmadığı bu oylamada, 20 ret oyuna karşılık , 170 oyla Hükümete, izlenen Lozan politikasına ve İsmet Paşa Başkanlığındaki Delege Heyetimize güvenoyu verilir.

Bunun üzerine hazırlanan 15 maddelik bir "Barış Projesi" devletlere gönderilir ve yeniden Lozan'da bir araya gelinir.

YENİ BAŞTAN LOZAN

4 ŞUBAT 1923'te kesintiye uğrayan Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te tekrar çalışmalarına başlayacaktır. Bu arada Ankara Batı'ya olumlu mesajlar gönderecek, yabancı sermaye ve batılılaşma yönünde açılımlar yapacaktır. Bu dönem İngiltere daha yakın bir politika izleyecektir.

KONFERANSA KATILAN DEVLETLER

Bu devletleri 3 grupta toplamak mümkündür:

- Davet Eden Ülkeler: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya.
- Davet Edilen Ülkeler: Türkiye, Yunanistan, Romanya, A.B.D, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti
- Boğazlar Rejimi İçin Çağırılan Devletler: Sovyet Rusya ve Bulgaristan.
- Sadece Belli konular için Çağırılan Devletler: Belçika ve Portekiz

Lozan Konferansı İsviçre Cumhurbaşkanı'nın açış konuşmasıyla, 20 Temmuz 1922 günü çalışmalarına başladı. Önce 3 komisyon oluşturuldu.

- Ülke ve Askerlik Komisyonu: Başkan: Lord Curzon.

Boğazlar, Trakya Sınırı, Batı Trakya, Ege Adaları, Azınlık Hakları, Savaş Esirleri, Ermeni Meselesi, Musul konuları bu komisyona verildi.

- Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonu: Başkan: Marki Garroni (İta).

Kapütilyasyonlar bu komisyonda ele alındı.

- İktisat ve Maliye Komisyonu: Başkan: Mösyö Barrier (Fr.)

Borçlar İdaresi (Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Borçları bu komisyonda ele alındı.

LOZAN'DA ÇÖZÜME KAVUŞAN SORUNLAR:

SINIRLAR

Doğu Sınırı: Moskova ve Kars Antlaşmaları esas alınmıştır. Böylece bir "Ermenistan" kurulması hayal olmuştur.

Irak Sınırı: Lozan'da bu sınır saptanamaz. Bu sorun İngiltere ile Türkiye'ye bırakılır. 1926 Ankara Antlaşması ile, Musul Irak sınırları içinde kalır. Bunda, uygulanan plebisitte Arap halkının Irak'ı seçmesinin büyük rolü olmuştur.

Batı Sınırı: Batı Trakya hariç, Misak-ı Milli'ye uygun olarak çizilmiştir.

Suriye Sınırı: Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşmasına uygundur. Atatürk ileride Sınırımız dışındaki Hatay'ın da anavatana katılabilmesi için gerekeni yapacak ve Hatay 1939 yılında Anavatana katılacaktır.

ADALAR

Bozcaada ve İmroz (Gökçeada) Türkiye'de kalmış, Batı Trakya, Midilli, Sakız ve Sisam adaları Yunanistan'da kalmıştır. 12 Ada İtalya'ya bırakılmıştır.

KAPÜTİLYASYONLAR

Üzerinde en çok tartışma yapılan ve görüşmelerin kesilmesine yol açan her türlü adli ve ekonomik kapütilyasyonlar kaldırılmıştır.

DIŞ BORÇLAR

Düyun-u Umumiye (Borçlar İdaresi) kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar, Osmanlı sınırları üzerinde kurulan devletler arasında paylaşılacak, büyük bir kısmı da TBMM tarafından taksitler halinde ödenecektir.

BOĞAZLAR

Boğazların idaresi, başkanlığını bir Türk temsilcinin yaptığı komisyon tarafından yönetilecektir. Boğazlardan barış zamanında ticaret gemileri serbestçe geçebileceklerdir.

20 Temmuz 1936 MONTREAU ANTLAŞMASI ile Boğazlar tümüyle Türk egemenliğine geçecektir.

SAVAŞ TAZMINATI

Yunanistan ekonomik açıdan çökmüş bulunduğu için, savaş tazminatı olarak Türkiye'ye Karaağaç'ı verecektir.

PATRİKHANE

Zararlı faaliyetler yapmaması ve dış devletlerle irtibata geçmemesi şartıyla, sadece Türkiye sınırları içindeki Rumların dinsel eğitim ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere, varlığını tamamen Türk yasalarına uygun bir "kilise" olarak sürdürmesine izin verildi. Başındaki ruhban "papaz" olarak anılacaktı. Bugün "ekümeniklik" iddası peşinde koşan Patrik, Atatürk ve İnönü hükümetleri süresince ancak böyle bir statüye sahiptiler. Bugün ise nereden nereye geldiğini büyük bir ibretle izliyoruz. Bu konuda Mülkiye'den rahmetli hocam Prof. Dr. Seha Meray'ın 8 ciltlik "Lozan Tutanakları" eseri, bu konudaki inanılmaz anekdotları içermektedir. O zabıtlarda Venizelos'un, İngiliz Lord Curzon'u da arkasına alarak İsmet Paşa'ya ne diller döktüğünü, ne ricalarda bulunduğunu ibretle okumak mümkündür.

AZINLIKLAR

Lozan'da tüm azınlıklar Türk vatandaşı sayılmıştır. Amaç Avrupa devletlerinin azınlıkları bahane edip işlerimize karışmalarını önlemektir.

YABANCI OKULLAR

Türkiye'nin iç sorunu sayılmış, bu okulların Türk yasalarına uyarak varlıklarını devam ettirmelerine karar verilmiştir.

LOZAN ANTLAŞMASI'NIN ÖNEMİ

Birinci Dünya Savaşı'na son veren barış antlaşmalarının hiçbiri uzun süreli olamamış, kısa bir süre sonra bozulmuş ve yeniden milyonlarca insanın hayatına mal olacak savaşlar birbirini takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı bunun tipik bir örneğidir. Oysa Lozan Antlaşması, imzalandığı günden bu yana maddelerinde hiçbir değişiklik yapılmamış olan tek uluslar arası antlaşmadır. Hatay ve Montreau konularındaki düzenlemeler Türkiye lehine olan düzenlemelerdir. Bu da Lozan'ın ne denli gerçekçi temellere oturduğunun bir kanıtıdır.

Lozan Heyeti 10 Ağustos 1923 günü dönecektir. Lozan Antlaşması 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM tarafından 14 red oyuna karşılık 213 kabul oyu ile onaylanacak ve böylece yürürlüğe girecektir.

Lozan'ın diplomatik bir zafer olduğu tartışmasız bir gerçektir. Lozan'da ödünler verilmiş, barış için fedakârlıklar yapılmıştır. Bu tavizler ileride Hatay Meselesi ve Boğazlar Meselesi'nde olduğu gibi telafi de edilmiştir. Bütün bunlara karşın, tam bağımsız, egemen, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti niteliklerine sahip, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması sayesinde kurulmuştur.

İki sarhoş, kısacası kafa kafaya vermişler, koskoca bir ulusun tüm desteğini arkalarına almışlar, aslanlar gibi bir devlet kurmuşlardır. Onların sarhoş kafayla kurdukları bu devletin birliğini, dirliğini günümüzdeki bu ayıklar ise nereye kadar sürdürebilecek, yanıtı hiç de kolay olmayan soru işte budur.